

Рибакова Т.О.,

к.е.н., доцент,

*докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті представлено аналіз наукових поглядів на сукупність складових регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Конкретизовано склад системи фінансового регулювання ЗЕД на основі дослідження сутності методів, інструментів і важелів регулювання в контексті взаємозв'язків між ними. Наведено структуру системи фінансового регулювання ЗЕД з врахуванням її особливостей, які виявляються в специфічних для ЗЕД методах, інструментах і важелях.

Ключові слова: фінанси, фінансовий механізм, фінансове регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, методи, інструменти, важелі, система, структура.

Постановка проблеми. Розвиток форм міжнародної економічної інтеграції, зокрема глобалізації, є на сьогодні об'єктивним і неминучим процесом. В таких умовах значно підвищується роль і значення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), яка є одним із пріоритетів національної економічної політики України та стратегічно важливим напрямком діяльності підприємств всіх сфер національного господарства.

Глобалізаційні тренди, з одного боку, є передумовою для економічного зростання, з іншого – джерелом глобальної нестабільності. Для країн з високим ступенем відкритості економіки регулювання ЗЕД є засобом стабілізації та адаптації національних економік до мінливих умов світового

ринку та міжнародного економічного співробітництва. При цьому, надзвичайно важливою є роль економічного, зокрема фінансового регулювання, заснованого на застосуванні державою фінансових та грошово-кредитних методів регулювання економіки. Саме ці методи стимулюють розвиток конкурентного середовища; їх застосування обумовлено врахуванням інтересів суб'єктів господарювання, що відображені в економічних законах.

Процес регулювання є складним і таким, що супроводжується впливом значної кількості об'єктивних та суб'єктивних чинників, використанням різних категорій та їх елементів. Дослідження теоретичних та практичних аспектів фінансового регулювання ЗЕД є неможливим без розуміння його сутності, що визначається певною сукупністю складових, вплив яких на ЗЕД має системний характер. В зв'язку з цим дослідження системи фінансового регулювання ЗЕД є актуальним науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансовий механізм та фінансове регулювання як його структурна підсистема є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних вчених, серед яких М.М. Артус, В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, О.П. Кириленко, О.М. Ковалюк, С.Л. Лондар, С.В. Львовчкін, І.О. Лютий, В.М. Опарін, В.І. Оспіщев, А.М. Поддєрьогін, В.М. Федосов, С.І. Юрій та інші. Західна економічна наука більш орієнтована на практичні дослідження в сфері фінансів і не приділяє значної уваги теоретико-методологічним аспектам формування та структури фінансового механізму.

Фінансове регулювання ЗЕД є відносно новим напрямом наукових досліджень, інтерес до якого обумовлений інтенсифікацією процесів інтеграції України до світової системи світогосподарських зв'язків. За цим напрямом працювали вітчизняні науковці, досліджуючи питання фінансового регулювання ЗЕД з позицій функціонування світової економічної системи (Л.Б. Колінець), промислового виробництва (Г.В. Дурицька, В.Є. Крупін),

агропромислового комплексу (С.М. Кваша), суб'єктів господарювання (В.О. Васюренко, Н.Ю. Литвин, В.В. Мацьків).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій виявив, що недостатньо вивченими є питання складу компонентів фінансового механізму та взаємозв'язку між ними; дискусійними є положення щодо сутності інструментів та важелів фінансового регулювання. Ці проблеми знайшли відображення і в дослідженнях з фінансового регулювання ЗЕД, розуміння економічної сутності якого ускладнюється різноманіттям наукових поглядів на сукупність його складових та їх конкретний зміст з урахуванням специфіки ЗЕД як об'єкту регулювання.

Метою статті є визначення складу системи фінансового регулювання ЗЕД на основі дослідження сутності методів, інструментів і важелів регулювання в контексті взаємозв'язків між цими категоріями.

Виклад основного матеріалу. Зміст фінансового регулювання визначається значною кількістю науковців як сукупність фінансових інструментів, методів, засобів, важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, які є водночас і складовими елементами фінансового механізму. Відтак, і фінансове регулювання розглядається як складова частина і одна з ключових підсистем фінансового механізму, як метод фінансового впливу, що містить методи розподілу, інструменти та важелі впливу.

Фінансове регулювання ЗЕД являє собою одну зі сфер фінансового регулювання, де в якості об'єкту регулювання виступають економічні відносини, пов'язані із здійсненням ЗЕД, зокрема ЗЕД суб'єктів господарювання [1, с. 283], фінансові відносини з приводу здійснення ЗЕД [2, с. 6], діяльність суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків [3, с. 6], ЗЕД систем [4, с. 6]. Вочевидь, сама структура регулювання при цьому не трансформується, однак уточнення потребує конкретний зміст заходів регулювання з огляду на специфіку об'єкту регулювання, а саме ЗЕД. Так,

аналіз вітчизняних наукових праць, присвячених регулюванню ЗЕД, виявив, що його зміст визначається певною сукупністю складових, що притаманні економічному, у т.ч. фінансовому регулюванню в цілому, та є елементами механізму регулювання. Це методи, форми, інструменти, важелі впливу на об'єкт регулювання, при чому серед науковців немає єдиної точки зору щодо складу цієї сукупності (табл. 1).

Таблиця 1.

Аналіз наукових поглядів на сукупність складових регулювання ЗЕД,
що визначають його сутність

Автори	Складові регулювання ЗЕД			
	методи	форми	інструменти	важелі
В.В. Мацьків [1]	+	+	+	
В.О. Васюренко [2]	+	+	+	
Г.В. Дурицька [3]	+	+	+	
В.Є. Крупін [4]	+		+	+
С.М. Кваша [5]	+		+	+

В більшості інших праць вітчизняних вчених, присвячених регулюванню ЗЕД, наведені складові не використовуються безпосередньо у трактуванні самого поняття, але підлягають дослідженню в якості базових категорій регулювання.

Надаючи визначення саме фінансовому регулюванню ЗЕД, в працях [2; 1] дослідники концентруються саме на фінансових аспектах впливу вищенаведеної сукупності складових на ЗЕД. Такий вплив полягає в застосуванні фінансових методів, інструментів і важелів для її регулювання.

Як відзначається в праці [1, с. 284], виділення фінансової складової стало можливим завдяки поєднанню різних за своєю суттю елементів регулювання та їх розгляду з позиції певної цілісної системи. Тому уточнення економічного змісту фінансового регулювання ЗЕД потребує конкретизації означених складових в їх взаємозв'язку. При цьому слід врахувати приналежність фінансового регулювання ЗЕД як до сфер фінансового регулювання, так і до методів державного регулювання ЗЕД.

Як можна побачити з табл. 1, в усіх дослідженнях, що підлягали аналізу, серед складових регулювання ЗЕД виділено методи. Такий підхід цілком узгоджується з сучасними поглядами науковців на структуру фінансового механізму, в рамках якої фінансові методи як сукупність способів впливу фінансових відносин на господарський процес діють на визначальному рівні, реалізуючи цю дію через фінансові інструменти й фінансові важелі.

Дослідження теоретико-методологічних підходів до формування системи фінансових методів в структурі фінансового механізму та підходів до класифікації методів державного регулювання ЗЕД дозволяє віднести до методів фінансового регулювання ЗЕД митно-тарифні, валютні, фінансово-кредитні, податкові методи, а також страхування та інвестування.

Важливим для розуміння економічної сутності фінансового регулювання ЗЕД є дослідження інструментів, а також форм і важелів регулювання, які більшість вчених також відносять до його складових (табл. 1). Але, з огляду на існуючу в наукових працях плутанину в застосуванні цих елементів при дослідженні дії механізму фінансового регулювання, варто зробити деякі пояснення щодо їх сутності та взаємозв'язку, а також конкретного складу стосовно ЗЕД.

Тлумачні словники визначають інструмент в загальному сенсі (від лат. *instrumentum* – знаряддя) як засіб, спосіб, що використовується для досягнення будь-чого. Інструменти регулювання ринку являють собою прийоми, що використовуються державою для забезпечення пропорційності у господарстві країни, створення системи соціальних компенсацій (податки, банківський відсоток, кредит, цінові межі, цільові дотації, інвестиції) [6]. У фінансових інструментах виявляється дія фінансових методів. Втім, окрема категорія авторів взагалі не виділяє інструменти, розглядаючи фінансовий механізм як управління фінансовими відносинами через фінансові важелі, які є ключовою ланкою в його структурі [7, с. 175; 8, с. 90].

В працях з регулювання ЗЕД визнання інструментів в якості складових регулювання є поширеним (табл. 1). Інструменти досліджуються як засоби впливу на ЗЕД, що діють в рамках тих чи інших методів регулювання (тарифних, нетарифних, економічних, адміністративних).

Інструменти фінансового регулювання ЗЕД в контексті взаємозв'язку з його методами слід розглядати як спосіб застосування методів, тобто як сукупність різноманітних прийомів і засобів, що дозволяють впорядкувати та цілеспрямувати процес фінансового впливу на ЗЕД. Серед вітчизняних науковців відсутній єдиний підхід до набору інструментів фінансового регулювання ЗЕД, тобто кожен дослідник пропонує власний перелік таких інструментів в рамках застосування відповідних методів регулювання. Крім того, в різних дослідженнях деякі фінансові категорії, зокрема інвестиції, кредити, податки, валютний курс, розглядаються і як інструменти, і як важелі регулювання, що є наслідком неоднозначності підходів до трактування поняття «важіль» та невизначеності співвідношення між інструментами і важелями як елементами фінансового механізму.

Термін «важіль» запозичений в економічній науці з механіки¹. В структурі фінансового механізму фінансовий важіль є одним з його основних елементів. Але, як відзначається в роботі [9, с. 274], досі відсутня єдина думка, які саме засоби впливу на економічні процеси входять до системи фінансових важелів. Стосовно фінансового методу, фінансовий важіль визначають як спосіб дії при використанні фінансового методу [10, с. 55], як засіб дії фінансового методу [11, с. 99], як прийоми дії фінансових методів та конкретні форми розподілу і перерозподілу ВВП [12, с. 323], як конкретні форми здійснення процесів розподілу і перерозподілу створеної вартості [13, с. 47], ВВП та національного доходу [14, с. 20]. Такі визначення, однак, не дозволяють повною мірою диференціювати поняття фінансового важеля і фінансового інструмента.

---

¹ Важіль – один з найбільш простих та поширених типів механізмів. Важіль використовується для створення більшого зусилля на короткому плечі за допомогою меншого зусилля на довгому плечі.

Науковці, що розглядають в структурі фінансового механізму як інструменти, так і важелі, відзначають певний зв'язок між ними, наводячи при цьому власний перелік інструментів та важелів. Але немає єдності в поглядах щодо питань, чи фінансові інструменти діють в межах фінансових важелів, або, навпаки, важелі діють у межах фінансового інструменту, чи важелі приводять в дію фінансові інструменти, або використовуються за допомогою інструментів.

Розглядаючи співвідношення фінансових інструментів та фінансових важелів, слід взяти до уваги «механічну» природу важеля, тобто здатність до створення певного механічного зусилля, що має визначати його властивості. В зв'язку з цим, слушною нам вдається думка В.М. Опаріна та низки інших науковців, згідно з якою фінансові важелі не діють самі по собі, але приводять до руху (приводять в дію) відповідні фінансові інструменти, будучи «вбудованими» в них. Характеризуючи дію важелів, В.М. Опарін зазначає, що вплив на дію фінансового механізму, а через нього на різні сторони соціально-економічного розвитку, досягається встановленням і зміною положення того чи іншого важеля [15, с. 62]. До важелів запропоновано відносити стимули і санкції (за напрямками дії); норми і нормативи; умови і порядок формування доходів, нагромаджень, фондів; порядок здійснення витрат, умови і принципи фінансування та кредитування (за видами). Добре узгоджується з цією позицією думка, викладена в працях [5; 7], де наголошено на нормативно-правовій природі важелів регулювання, в той час як його інструменти формуються ринковим середовищем. В світлі вищенаведених положень такі фінансові категорії ЗЕД, як інвестиції, кредити, податки, збори, субсидії, дотації, ціни, валютний курс більш доцільно відносити до інструментів фінансового регулювання.

В сучасному економічному словнику термін «важіль» трактується з точки зору його використання в якості зміни економічного стану об'єктів, здійснення повороту в економіці. В ринковій економіці важелі замінюються поняттям «ринкові регулятори» [16]. Таким чином, саме важелі відіграють

вирішальну роль в процесі регулювання, оскільки вони є по суті регуляторами, що використовуються як засіб впливу на економічний стан об'єкту регулювання, в результаті чого відбуваються його зміни.

До форм фінансового регулювання ЗЕД науковці відносять конкретні засоби впорядкування державою процесів економічного розвитку (стимулювання або обмеження) [1, с. 285], державну фінансову політику (фіскальна, кредитна, валютна, бюджетна) та засади розвитку страхового ринку [17, с. 110]. Однак, в цих випадках більш доцільно вести мову про фінансові важелі, приймаючи до уваги їх спрямованість на отримання стимулюючих та стримуючих ефектів та визначення фінансових важелів як конкретних форм здійснення процесів розподілу та перерозподілу створеної вартості.

Враховуючи проведений аналіз співвідношень складових фінансового регулювання та особливості ЗЕД як його окремої сфери, що виявляються в специфічних для ЗЕД методах та інструментах, структура системи фінансового регулювання ЗЕД може бути представлена в наступний спосіб (рис. 1).

Наведена система є взаємопов'язаним та взаємообумовленим сполученням конкретних фінансових регуляторів ЗЕД. Так, держава справляє вплив на формування сприятливих умов інвестиційної діяльності, застосовуючи монетарні важелі (пільгове кредитування та пріоритетне фінансування інвестиційних проектів, стабільно низькі темпи інфляції, гнучкий обмінний курс тощо) [18]. Амортизаційні пільги, що діють як важелі в рамках податкових методів регулювання, впливають не тільки на оподаткування суб'єктів ЗЕД, але й сприяють інвестуванню в нові технології. Тісно пов'язаними є митно-тарифні і податкові методи регулювання з огляду на те, що мито є загальнодержавним податком. Валютні важелі впливають на експортні та імпорتنі ціни; кредитування експорту пов'язано зі страхуванням експортних кредитів. Взаємовплив та взаємообумовленість в рамках системи

вимагають комплексного застосування методів, інструментів і важелів для здійснення фінансового регулювання ЗЕД.

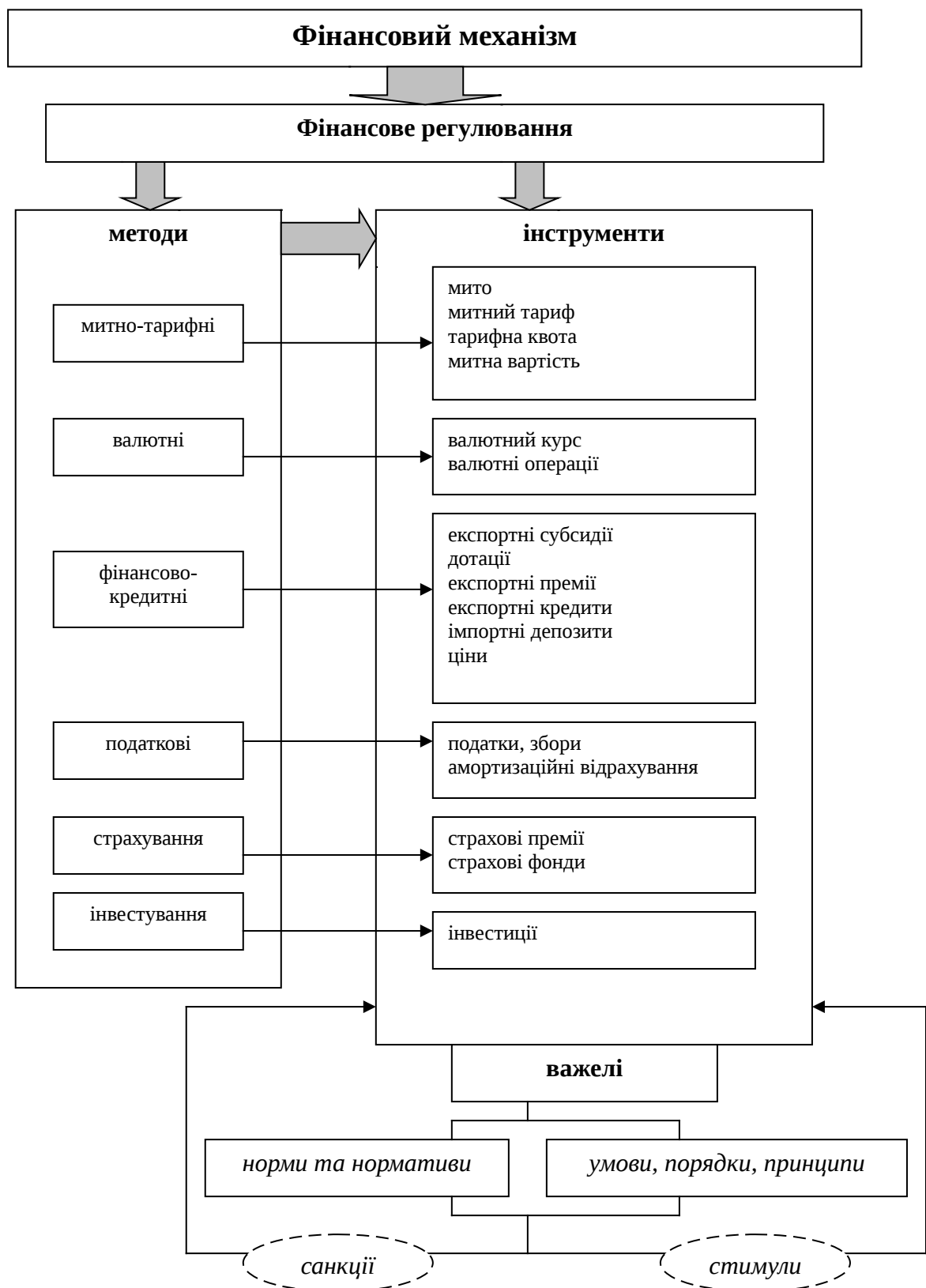

Рис. 1. Структура системи фінансового регулювання ЗЕД

Висновки і пропозиції. Фінансове регулювання ЗЕД є однією зі сфер фінансового регулювання, і його економічний зміст визначається сукупністю складових, притаманних фінансовому регулюванню в цілому. Фінансовий вплив на ЗЕД полягає в застосуванні фінансових методів, інструментів і важелів для її регулювання.

За результатами дослідження елементів фінансового регулювання ЗЕД було уточнено їх сутність та взаємозв'язки між ними. До методів фінансового регулювання ЗЕД, які є сукупністю впливу фінансових відносин на неї, належать митно-тарифні, валютні, фінансово-кредитні, податкові, страхування та інвестування. Інструменти фінансового регулювання ЗЕД діють в рамках відповідних методів як низка прийомів і засобів, що дозволяють впорядкувати та цілеспрямувати процес фінансового впливу на ЗЕД. Фінансові важелі є по суті регуляторами, що приводять в дію інструменти регулювання. Це норми, нормативи, умови, порядки, принципи, які є «вбудованими» в інструменти та справляють стимулюючі або стримуючі дії, маючи форму відповідно стимулів та санкцій.

Фінансове регулювання ЗЕД слід вивчати не суто як набір методів, інструментів і важелів, а як систему, де вони функціонують у взаємопов'язаному та взаємообумовленому сполученні. Перспективи подальших пошуків у даному напрямку полягають в дослідженні фінансового регулювання ЗЕД з позицій системного підходу, вивченні зв'язків між елементами системи фінансового регулювання ЗЕД та її взаємодії із зовнішнім середовищем.

Література:

1. [Мацьків В.В.](#) Теоретичні основи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. [Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.](#) 2012. Вип. 8(1). С. 279-290.

2. Васюренко В.О. Фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Суми, 2010. 20 с.
3. Дурицька Г. В. Економічне регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Львів, 2007. 26 с.
4. Крупін В. Є. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Львів, 2008. 24 с.
5. Кваша С.М. Формування фінансово-економічного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.07.02. Київ, 2001. 40 с.
6. А.Н. Азрилиян. Большой экономический словарь. Москва: Институт новой экономики. 1997. URL: https://big_economic_dictionary.academic.ru/5461 (дата звернення 15.06.2018).
7. Метеленко Н.Г., Шульга О.П. Концептуалізація поняття «Фінансовий механізм». *Причорноморські економічні студії*. 2016. №10. С. 171-179.
8. Мамонтова І. В. Система фінансових важелів фінансового механізму. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. №2. С. 88-91.
9. Вусятицька М. П. Теоретичні аспекти фінансового важеля як економічної категорії. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки»*. 2012. №. 2. С. 274-279.
10. Ковалюк О.М. Методологічні основи фінансового механізму. *Фінанси України*. №4. 2003. С. 51-59.
11. Фінанси: курс для фінансистів: навч. посібник / за ред. В.І. Оспіщева. Київ: Знання, 2008. 567 с.
12. Фінанси / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.

13. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): навч. посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 243 с.
14. Базилевич В.Д. Баластрик Л.О. Державні фінанси: навч. посібник / за загал. ред. В.Д. Базилевича. Київ: Атіка, 2004. 368с.
15. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 240 с.
16. Райсберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. Москва: ИНФРА-М, 1999. 496 с. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/16646 (дата звернення 15.06.2018).
17. Васюренко В.О. Економічний зміст фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства: теоретичні аспекти питання *Економіка розвитку*. 2011. №4(60). С. 108-112.
18. «Монетарні важелі стимулювання інвестиційних процесів в Україні». Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/880/> (дата звернення 15.06.2018).

Рыбакова Т.А. Система финансового регулирования внешнеэкономической деятельности

Аннотация. В статье представлен анализ научных взглядов на совокупность составляющих регулирования внешнеэкономической деятельности (ВЭД). Конкретизирован состав системы финансового регулирования ВЭД на основе исследования сущности методов, инструментов и рычагов регулирования в контексте взаимосвязей между ними. Приведена структура системы финансового регулирования ВЭД с учетом ее особенностей, которые проявляются в специфических для ВЭД методах, инструментах и рычагах.

Ключевые слова: финансы, финансовый механизм, финансовое регулирование, внешнеэкономическая деятельность, методы, инструменты, рычаги, система, структура.

Rybakova T.O. The system of foreign economic activity financial regulation

Summary. The article presents the analysis of scientific views on the set of components of foreign economic activity (FEA) regulation. The composition of the system of FEA financial regulation is specified on the basis of exploring the essence of regulatory methods, tools and levers in context of their interrelations. The structure of FEA financial regulation system is presented taking into account its special features revealed in methods, tools and levers specific to FEA.

Keywords: finance, financial mechanism, financial regulation, foreign economic activity, methods, tools, levers, system, structure.